

2014-ben *Max Weber übersetzen und edieren: Erfahrungen, Einsichten, Irritationen* címmel konferenciát rendeztek az Erfurti Egyetemen Max Weber születésének 150. évfordulójára. A címben jelzett „irritációk” bejöttek: az előadásokban – melyek közül néhány megjelent a *Max Weber Studies*-ban – olyan éles bírálatok hangzottak el a fordításokról (persze az angol fordításokról, elsősorban a *Wirtschaft und Gesellschaft* angol fordításáról), hogy legutóbb még a cél-tábla is visszalőtt.¹ Az 1968-as első teljes amerikai kiadás² egyik fordítója és kiadója, Guenther Roth valószínűleg azon a megállapításon akadt ki, hogy míg *A protestáns etika* hosszú fordítástörténetében „vannak kiváló munkák”, újabban pedig már a metodológiai tanulmányok „is elérhetőek kiemelkedő fordításban”, „a bajok okozója a *Gazdaság és társadalom* [...], melynek fordítását sürgősen át kellene dolgozni, vagy az egészet teljesen újrafordítani.”³ Sőt, nemcsak a fordításból erednek a bajok, hanem a „három évtizeden át készült, hat különböző forrást” használó és összesen „tiz különböző fordítótól származó”⁴ szövegeket összeegyeztetni próbáló, vagy több-kevesebb sikerrel korrigáló kiadásból, melynek hitelessége mindenek következtében igen csak kérdéses.⁵

Szívesen elidőznék ennek a bírálatnak a részleteinél, amely három mű – *A protestáns etika*, a módszertani tanulmányok⁶ és a *Gazdaság és társadalom*

SZÖVEG-GONDOK

ERDÉLYI ÁGNES

*Madarász Aladár
70. születésnapjára*

– főleg metodológiai és uralomszociológiai témájú részeinek angol fordítását tárgyalta. Elhangzott azonban a konferencián a gazdasági tárgyú írások fordításáról szóló előadás is: Sam Whimsteré, aki a *Gazdaság és társadalom* – olykor „Gazdaszociológiának” becézett – második fejezetének angol fordításáról beszélt.⁷ Szerinte az utóbbi másfél évtizedben, „különösen Richard Swedberg alapos és lelkiismeretes munkájának⁸ köszönhetően” a gazdasági írások jól elhelyezhetők az életműben, de a Weber által használt források azonosítása csak azóta „vált lehetővé az olvasó számára, mióta az MWG-ben (2013-ban) megjelent a *Wirtschaft und Gesellschaft*⁹ és a tudományos apparátusa.”¹⁰ A cikk arra vezeti vissza a *Gazdaság és társadalom* második fejezetének angol fordításában található súlyos hibákat, hogy a fordító¹¹ nem azonosította – vagy nem jól azonosította – a szöveg kontextusát. A témához ugyan egyáltalán nem értek (senkit ne téveszsen meg, hogy én is lefordítottam a második fejezetet), de tekintettel az ünnepi alkalomra, a következőkben

mégis erről beszélek. Először röviden összefoglalom Whimster állítását, utána bemutatok néhány általa készített táblázatot, melynek első oszlopában az eredeti német szöveg, a másodikban az angol fordítás, a harmadikban pedig Whimster saját fordítási javaslata szerepel,¹² de hogy ne legyen ilyen egyszerű a dolog, a táblázatokat kiegészítettem egy negyedik oszloppal, melybe a magyar fordítást írtam. (Ebből az egész felhajtásból talán az is kiderül, sikerült-e a magyar fordításban elkerülni azt a csapdát, amelybe Whimster szerint Henderson és Parsons belesétált.)

Whimster két dolgot állít: „Henderson és Parsons kommunikatív fordítása (a) a neoklasszikus közgazdaságtan nyelvezetét használta, (b) Parsons cselekvélméletéhez” igazította a Weber-szöveget.¹³ Jó példa erre az angol változat címe: „az angol nyelvű olvasó *A társadalmi és gazdasági szervezeteleméletét* tartja a kezében, ami jóval többet ígér, mint amire a német változat szerényebb szerzője vállalkozott”, aki mind az első, mind a második fejezet *Előzetes megjegyzésében* határozottan elzárkózott az elől, hogy ő valamiféle elmélet kifejtésére törekedjen, csupán a gyakran használt fogalmakat akarta pontosan meghatározni. – A továbbiakban csak az első állítást alátámasztó példákat vizsgálom (a másodikról már negyedszázada is írtam,¹⁴ nem akarok még egy bőrt lehúzni róla.)

A második fejezet címe:¹⁵

Német eredeti WuG (I/23)	Parsons és Henderson TSEO	Whimster	Magyar GÉT
Soziologische Grundkategorien des Wirtschaftens	Sociological Categories of Economic Action	Basic Sociological Categories of Economizing	A gazdálkodás szociológiai alapkategóriái

1 ■ Lásd Guenther Roth: On Behalf of *Economy and Society* and himself, *Max Weber Studies*, 16 (2016), 2. szám, 250–253. old.

2 ■ *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Ed. Guenther Roth – Claus Wittich. Bedminster Press, New York, 1968.

3 ■ Uta Gerhardt: The Crux of Authenticity. Comparing Some Translations of Max Weber's Works into English. An Essay in Intellectual History, *Max Weber Studies*, 16 (2016), 1. szám, 11. old.

4 ■ A nyolc korábbi fordítóhoz (felsorolásukat lásd: uo. 25–26. old.) csatlakozott Roth és Wittich: ők fordították azokat a szövegeket (nagyjából a teljes mű egynegyedét), amelyek addig még nem jelentek meg angolul.

5 ■ Uo. 25–26. és 31. old.

6 ■ *Collected Methodological Writings*. Ed. Hans Henrik Bruun – Sam Whimster, trans. Hans Henrik Bruun. Routledge, London – New York, 2012.

7 ■ Sam Whimster: Issues in translating Weber's writings on economics. *Max Weber Studies*, 16 (2016), 2. szám, 189–210. old. A 2014-ben németül tartott előadásának címe *Soziologische Kategorien des Wirtschaftens: Einige Verständnis- und Übersetzungsprobleme* volt.

8 ■ Richard Swedberg: *Max Weber and the Idea of Economic Sociology*. Princeton University Press, Princeton, 1998.

9 ■ Max Weber: *Wirtschaft und Gesellschaft*. Soziologie, In: *MWG I/23*. Hg.

Knut Borhardt – Edith Hanke – Wolfgang Schluchter. Mohr Siebeck, Tübingen, 2013.

10 ■ Whimster: *Issues*, 190. old.

11 ■ Vagy a fordítók: a *Gazdaság és társadalom* első része *Theory of Social and Economic Organization* (Free Press, Glencoe, 1947.) címmel, A. M. Henderson és Talcott Parsons fordításában jelent meg angolul. Az első és a második fejezetet a kiváló közgazdász és gazdaságtörténész Henderson fordította, de Parsons saját szavai szerint „meglehetősen szabadon átdolgozta” a szöveget (lásd Introduction, v. old.; idézi Whimster: *Issues*, 190. old. l.).

12 ■ Whimster a saját javaslatát – szemben Henderson és Parsons „kommunikatív” fordításával – „szemantikai” fordításnak nevezi. A

A fordításra itt nem érdemes sok szót vesztegetni: nyilván a Whimster-féle javaslat a pontosabb, bár ezen a helyen a (b) állítást alátámasztó *action* bele simul a szövegbe, hiszen a cím után következő első mondat a „gazdasághoz

igazodó” – vagy kevésbé kommunikativ fordításban: „gazdaságilag orientált” – cselekvés definíciója. Inkább az az érdekes, miért kerül az angol fordítás a *Wirtschaften* angol megfelelőjét, az *economizing* szót, amely (Whimster

szert) mindkét értelmében (úgy is, mint *creating economic opportunities* és úgy is, mint *making economies*) megfelel Weber szóhasználatának. Erre mindjárt visszatérek, csak előbb lássuk a paragrafus szövegét. Az 1. §. így szól:

Német eredeti WuG (I/23)	Parsons és Henderson TSEO	Whimster	Magyar GéT
§ 1. [Wirtschaften] „Wirtschaftlich orientiert” soll ein Handeln insoweit heißen, als es seinem gemeinten Sinne nach an der Fürsorge für einen Begehr nach Nutzleistungen orientiert ist. „Wirtschaften” soll eine friedliche Ausübung von Verfügungsgewalt heißen, welche primär, „rationales Wirtschaften” eine solche, welche zweckrational, also planvoll, wirtschaftlich orientiert ist.	§ 1. The Concept of Economic Action Action will be said to be 'economically oriented' so far as, according to its subjective meaning, it is concerned with the satisfaction of a desire for 'utilities'. 'Economic action' is a peaceful use of the actor's control over resources, which is primarily economically oriented. Economically rational action is action which is rationally oriented, by deliberate planning, to economic ends.	§ 1. [Economizing] An action shall be called 'economically oriented' insofar as in its meant meaning it is oriented to providing for and meeting the desire for useful outputs. 'Economizing' shall denote a peaceful exercise of a power of disposal which as 'rational economic activity' is primarily economically oriented in a purposively rational way and is thus planned for.	1. §. [A gazdálkodás fogalma] „Gazdasághoz igazodónak” nevezünk valamely cselekvést, amennyiben szándékolt értelme szerint arra irányul, hogy gondoskodjék bizonyos hasznos szolgálatok iránti kereslet kielégítéséről. „Gazdálkodásról” beszélünk, ha a békés körülmények között gyakorolt rendelkezés valami fölött elsődlegesen gazdasági irányultságú, „racionális gazdálkodásról” beszélünk, ha gazdasági irányultsága célracionális, tehát tervszerű.

Az olyan nyilvánvaló félrefordításokkal, mint a 'subjective meaning' most nem foglalkozom, mert szerintem ez csak a (b) állítást illusztrálja, továbbá egyáltalán nem arról van szó, hogy Parsons mindig kihagyja a *gemeintet* (sőt háromféleképpen is fordítja: hol *attributednek* vagy *attributable*-nek, hol meg *intendednek*).¹⁶ Ezt annak ellenére mondom, hogy Schumpeter másképp látja: szerinte a 'subjective meaning' hedonista utilitarizmust sugall, ami ellentétes azzal, ahogy a gazdasági célokat a gazdasági cselekvő elrendezi a fejében.¹⁷ Azt is csak mellékesen emlitem, hogy a *Begehr* két szótári jelentése (1. kívánság, vágy, óhaj; 2. kereslet) közül szeren-

csébb választás az utóbbi, mivel az előbbi meglehetősen széles szemantikai mezeje könnyen eltéríthet a közgazdasági asszociációktól. Persze a német–angol szótárak nem igazítanak el olyan alaposan,¹⁸ mint a mi remek Halász Elődünk. A filozófus-csemegekben kevésbé jártas közönség számára talán érdemes idéznem az igei alak, a *begehren* teljes jelentéstartományát: „1. kíván, akar, óhajt, kér; [...] 2. (*ker.*) kér, kíván, keres 3. (*vad.*) a) (*bika*) bikhatnékja van; b) (*suta*) üzekedni vágyik, sárlík; c) (*apróvad*) tüzelő, koslatos”.¹⁹

Whimster (a) állítása szempontjából három kifejezés fordítását kell alaposan szemügyre venni: *Nutzleistungen*,

Wirtschaften, *Verfügungsgewalt*. Mivel a *Nutzleistung*ot Weber a második paragrafusban definiálja, kezdem a *Wirtschaften*mel (most térek vissza arra a kérdésre, miért kerül az angol fordítás következetesen a „Wirtschaften” angol megfelelőjét, az „economizing” kifejezést, holott az az ímént jelzett mindkét értelmében pontosan megfelel Weber szóhasználatának).

Whimster ezt azzal magyarázza, hogy Parsons elsősorban szociológusnak tartotta Webert: szóhasználatát azt sugallja, hogy a „gazdasághoz igazodó” cselekvés definíciója nem a gazdaság működésének leírásába, hanem a *Gazdaság és társadalom* első fejezetében kifejtett cselekvéseméletbe

megkülönböztetés Peter Newmarktól származik, aki *Approaches to Translation* (Pergamon Press, Oxford, 1981.) c. könyvében a következőképpen vezeti be a két fogalmat: „A kommunikativ fordítás arra törekszik, hogy az olvasókra gyakorolt hatása a lehető legjobban megközelítse azt a hatást, amelyet az eredeti vált ki olvasóiból. A szemantikai fordítás viszont igyekszik annyira megközelíteni az eredeti pontos kontextuális jelentését, amennyire a másik nyelv szemantikai szerkezetei lehetővé teszik.” (39. old.) – Ezzel a fordításelméleti szállal a továbbiakban nem foglalkozom, csupán azért emlitem, hogy tudjuk: Whimster olykor körülményes fordításai nem rossz, hanem „szemantikai” fordítások.
13 ■ Whimster: Issues, 191. old.

14 ■ Lásd: Erdélyi Ágnes: *Max Weber Amerikában. Weber hatása és fogadtatása az angol-amerikai filozófiában és társadalomtudományban*. Scientia Humana, Bp., 1993. 78–83. old. A főszövegben is innen idéztem (lásd: 79. old.). Whimster ugyanezt úgy fogalmazza meg, hogy a közönség számára ismerős nyelvre fordított 1947-es kiadás kedvező fogadtatása „sem igazolja, hogy Parsons a mű címét *Economy and Society*ről *Theory of Social and Economic Organization*re változtatta” (Whimster: Issues, 191. old.).
15 ■ A táblázatban szereplő rövidítések: *WuG I/23: Wirtschaft und Gesellschaft*. *Max Weber Gesamtausgabe I/23; TSEO: Theory of Social and Economic Organization; GéT: Gazdaság és társadalom* (a Whimster által

vizsgált német szövegek az *MWG I/23*-ban – a paragrafuscíme kivételével – sehol nem térnek el a magyar fordítás alapjául szolgáló 1976-os ötödik, átdolgozott kiadástól).

16 ■ Erdélyi: *Max Weber Amerikában*, 81–82. old.

17 ■ Joseph A. Schumpeter: *History of Economic Analysis*. Oxford University Press, New York, 1954. 818. old. (Hivatkozva Whimster: Issues, 193. old.)

18 ■ Két német–angol szótárt sikerült megnézmem: ezekben a második jelentés nem is szerepel.

19 ■ Halász Előd: *Német–Magyar Szótár I*. Nyolcadik, változatlan kiadás. Akadémiai, Bp., 1986. 291. old. – A rövidítések: (*ker.*): kereskedelem; (*vad.*): vadásznyelv.

illeszkedik. Azt azonban nem mondja meg, hogyan kapcsolódik ez az (a) állításhoz. Mi köze van ennek – van-e egyáltalán köze – a neoklasszikus közgazdaságtanhoz? Van köze hozzá – de ezt nem Whimstertől, hanem Keith Tribe-től tudtam meg, aki a következőképpen írja le az 1920-as évek vége és az 1950-es évek eleje között végbe ment változásokat:

„Max Weber [gazdasági tárgyú szövegeinek] mindkét legfontosabb angolra fordítója éppenséggel kiváló közgazdász volt: Frank Knight, a közgazdaságtan chicagói professzora 1927-ben adta ki az 1923-ban megjelent *Wirtschaftsgeschichte* fordítását; az 1930-as évek második felében pedig William Hodge könyvkiadó [...] Alexander Hendersont bízta meg a *Wirtschaft und Gesellschaft* első két fejezetének lefordításával. Tehát neves közgazdászok még az 1930-as évek végén is egyértelműen látták Max Weber jelentőségét.

Az 1940-es években viszont két [...] fejlemény gyakorolt hatást Max Weber megítélésére. Egyrészt befejeződött az egyetemi közgazdaságtan átalakulása azzá a lényegében formális és matematikai jellegű,

konvencionizált neoklasszikus közgazdaságtanná, amely a közgazdasági elemzést öntudatosan leválasztotta az addig hozzá kapcsolódó társadalomtudományokról. Az 1920-as és az 1930-as években még nem volt abban semmi szokatlan, ha egy közgazdász érdeklődött a módszertani kérdések, s ennek folyamányaként – Max Weber írásai iránt. A harmincas évek derekán Frank Knight a Chicagói Egyetemen szemináriumot tartott a *Wirtschaft und Gesellschaft*ről, s hallgatói között ott volt többek között Milton Friedmann és George Stigler is. Friedmann ezután egy olyan közgazdasági módszer kidolgozásába fogott az ötvenes évek elején, amelyben nem számítottak sem a feltevések, sem az eljárások, hanem egyes-egyedül az előre jelzett eredmények. A szakma lelkesen magáévá tette ezt a módszertani nihilizmust, teljes közönnyel a társadalomtudományos módszertan iránt [...]. Az új, neoklasszikus ortodoxia úgy módosította a közgazdaságtan definícióját, hogy nem maradt benne tere a gazdasági cselekvés és kalkuláció weberi módszerű vizsgálatának. Következésképp életműve el is tűnt az angol

nyelvű közgazdászszakma radarképernyőjéről. [...]

Mindez még csak a befogadási folyamat negatív oldala. A pozitív oldalon az 1940-es és kora ötvenes évek fordítási hulláma áll, amikor megjelentek angolul Max Weber írásai, hogy megszilárdítsák a szociológia alapító atyjaként kijelölt pozícióját. Ebben a folyamatban egymással versengett Talcott Parsons, Edward Shils és a Hans Gerth –Wright Mills páros [...]”²⁰

Kicsit hosszúra nyúlt az idézet, de így legalább világos, mi köze van a gazdasági cselekvésre utaló „economizing” kifejezés következetes kerülésének a neoklasszikus közgazdaságtanhoz. Sőt ezzel a kiegészítéssel már az is világos, hogy Whimster magyarázata – mely szerint Parsons elsősorban szociológusnak tartotta Webert, és ezért nem a közgazdaság-tudomány, hanem a szociológia nyelvére fordította a szöveget – közvetve a tanulmány (a) állítását is illusztrálja.

Akkor most térjünk át a következő problémára, a *Nutzleistung* fordítására. A kifejezést Weber a 2. paragrafusban definiálja.

Német eredeti WuG (I/23)	Parsons és Henderson TSEO	Whimster	Magyar GÉT
<p>§ 2. [Nutzleistung, Gut, Leistung] Unter „Nutzleistungen” sollen stets die von einem oder mehreren Wirtschaftenden als solche geschätzten konkreten <i>einzelnen</i> zum Gegenstand der Fürsorge werdenden (wirklichen oder vermeintlichen) Chancen gegenwärtiger oder künftiger Verwendungsmöglichkeiten gelten, an deren geschätzter Bedeutung als Mittel für Zwecke des (oder der) Wirtschaftenden sein (oder ihr) Wirtschaften orientiert wird. Die Nutzleistungen können Leistungen nicht menschlicher (sachlicher) Träger oder Leistungen von Menschen sein.</p>	<p>§ 2. The Concept of Utility By 'utilities' will always be meant the specific and concrete, real or imagined, advantages or means for present or future use as they are estimated and made an object of specific provision by one or more economically acting individuals. The action of these individuals is oriented to the estimated importance of such utilities as means for the ends of their economic action. Utilities may be the services of non-human inanimate objects or of human beings.</p>	<p>§ 2. [Useful output, Goods, Output/ Performance] 'Useful outputs' shall always be understood as the concrete <i>particular</i> (real or imagined) chances (estimated as such by one or more economic agents and becoming an object of provision) of present or future possibilities of utilization—so that the economic agent(s) orient(s) his (or their) economic activity according to the estimated importance of these utilization possibilities as means to the ends of that (those) agent(s). Useful outputs may derive form non-human (material) bearers or from persons.</p>	<p>2. §. [A hasznos szolgálatok fogalma] A jelenlegi vagy jövőbeli alkalmazási lehetőségek közül mindig azok a konkrét <i>egyedi</i> – egy vagy több gazdálkodó által hasznosnak ítélt, és a szükségletekről való gondoskodásban testet öltő – (valóságos vagy vélt) lehetőségek számítanak „hasznos szolgálatoknak”, amelyeknek a gazdálkodó (vagy a gazdálkodók) céljait szolgáló eszközként fölbecsült jelentőségéhez az illető gazdálkodó igazodik. A hasznos szolgálatoknak lehet nem emberi (dologi) hordozójuk, de lehetnek emberi tevékenységek is.</p>

Mielőtt rátérnék Whimster fő kifogására (a *Nutzleistungen* → *utilities* fordításra), szeretnék néhány megjegyzést fűzni a magyar szöveghez. Az első és legfontosabb megjegyzésem az, hogy a hibák az enyéim: egytől egyig mindre kizárólagos jogot formálok. A fordítás esetleges erényei azonban Bertalan László munkáját dicsérik. Ő sajnos nincs már közöttünk. A neve ebben a kötetben kontrollszerkesztőként szerepel, de valójában a kontrollszerkesztői feladatnál jóval többet teljesített. (Erre a későbbiekben még visszatérek.) – A magyar szöveghez annyit fűznék hozzá, hogy az első bekezdés fordítása (ma már belátom) kicsit félrecsúsztott: noha ugyanazt állítja, amit a német, de nem az van az állítás fókuszában, ami a német eredetiben (vagy ahogy Whimster mondaná: a fordítás a kelleténél „kommunikatívabb” lett). A második bekezdésből itt szereplő első mondat (szintén meglehetősen „kommunikatív”) fordítását azonban megvédéném: pontosan megfelel a *Gazdaságtörténet* fogalmi bevezetésében a „gazdasági cselekvés” definíciójához adott magyarázatnak.²¹

Whimster legfontosabb ellenvétele a *Nutzleistungen* angol fordítása (*utilities*) ellen irányul. Weber Böhm-Bawerk-től vette át a kifejezést, mondja, aki 1881-ben megjelent könyvében²²

dolgozta ki a terminológiát, mely szerint „a javak árának kialakításakor – lett legyen szó akár fizikai tárgyról, mondjuk egy kocsról, akár valaki munkájának a megvásárlásáról – az illető javak értéke erősen függ attól, mekkora hasznot húzhat belőle a tulajdonosa vagy a megvásárlója. Nem a javak objektív fizikai tulajdonságain van a hangsúly, és nem is azon, milyen ügyes a munkás, akinek szolgálatait megvették, hanem hogy mekkorára becsülik a hasznot – Böhm-Bawerk kifejezésével »Gebrauch oder Nutzen«, amelyet hajtanak.”²³ Ide kapcsolódik az első paragrafus angol fordításában kifogásolt harmadik kifejezés (*Verfügungsgewalt* → *control*) is, mert annak, hogy a tulajdonos képes legyen hasznot húzni a javakból (pontosabban: a javak vagy a munkás nyújtotta „hasznos szolgálatokból”), „az a feltétele, hogy rendelkezési hatalma (*Verfügungsgewalt* → *power of disposal*) legyen felettük”.²⁴ – És ennek kifejezésére a *control* nem igazán alkalmas.

Abból azonban, hogy Weber terminológiája Böhm-Bawerkéhez kapcsolódik, folytatja Whimster, egyáltalán nem következik, amit az 1947-es angol fordítás a paragrafus címével (*‘Concept of Utility’*) és a *Nutzleistungen* fordításával (*utilities*) is sugall, nevezetesen, hogy Weber szövegének elméleti kerete kizá-

rolag a „határhaszon-elmélet” lenne. Weber ugyan elfogadta a határhaszon-elméletet, de csak mint a közgazdaságtudomány által a racionális gazdasági cselekvés modellezésére kínált konstrukciók egyikét. Más írásai mellett ez a második fejezet negyedik paragrafusából²⁵ is tudható, melyben a racionális gazdálkodásra jellemző tipikus lépések *egyikeként* említi „a rendelkezésre álló hasznos szolgálatok” elosztását „többféle – fölbecsült jelentősége szerint, vagyis a határhaszonnak megfelelően rangsorolt – alkalmazási lehetőség között”.²⁶ – Whimster részletesen elemzi a negyedik paragrafust – és sok kivetnivalót talál a fordításban (olykor egyenest a „neoklasszikus szókészletből eredő előítéletekről beszél)”²⁷ – de ebbe már nem megyek bele, mert még a cikkében tárgyalt további témákat is meg kell említenem.

Whimster második témája az *Erwerben* fordítása. Weber a 11. §-ban bekezdésnyi körmondatban definiálja a fogalmat és származékait (*Erwerbstätigkeiten, wirtschaftliches Erwerben, marktmäßiges Erwerben, Erwerbsmittel, Erwerbstauch* és *Erwerbskredit*).²⁸ Whimster táblázata (néhány mellékes kikötés kihagyásával) a teljes definíciósorozatot megadja. Ebből én most már csak az első tagmondatot (az *Erwerben* definícióját) mutatom:

Német eredeti WuG (I/23)	Parsons és Henderson TSEO	Whimster	Magyar GéT
§ 11. <i>Erwerben</i> soll ein an den Chancen der [...] Gewinnung von neuer Verfügungsgewalt über Güter orientiertes Verhalten [...] heißen.	§ 11. 'Profit-making' is activity which is oriented to opportunities for seeking new powers of control over goods [...].	§ 11. <i>Acquisition</i> shall denote a behaviour oriented to chances [...] of gaining new power of disposal over goods [...].	11. §. <i>Szerzésről</i> beszélünk, ha a viselkedés a javak fölötti új rendelkezési hatalom [...] elnyerésének lehetőségeit tartja szem előtt.

20 ■ Keith Tribe: Megszakadt kapcsolat. Max Weber és a gazdaságtudományok. Ford. Wesley Anna. *BUKSZ*, 21 (2009), tavasz, 57. old.
21 ■ Legalábbis a definíció és a magyarázat magyar fordításának, mely így hangzik: „Gazdaságinak nevezünk valamely cselekvést, amennyiben arra irányul, hogy bizonyos hasznos szolgálatokról – melyek iránt igény mutatkozik –, vagy az ilyen szolgálatok fölötti rendelkezés lehetőségeiről gondoskodjék.” Ehhez jegyzetben Weber a következőket fűzi: „Ezért valamely »jószágot« nem mint olyat kell figyelembe venni, hanem mindig csak azt, hogy melyek az alkalmazási lehetőségei mint igavonónak, teherhordónak stb. A hasznos szolgálatok mindig az egyes teljesítmények: ebben az összefüggésben és ebben az értelemben nem a »ló« mint olyan tárgya a gazdaságnak, hanem csupán a ló egyes hasznos

szolgálati. Nevezzük a dologi jellegű hasznos szolgálatokat a rövidség kedvéért »javaknak«, az emberiekét pedig egyszerűen »tevékenységeknek.«” Lásd Max Weber: *Gazdaságtörténet. Válogatott tanulmányok*. Ford. Erdélyi Ágnes. KJK, Bp., 1979. 9. old. – Sőt: nemcsak a definíció és a magyarázat magyar fordításának, hanem az angolnak is megfelel, amelyet Whimster a *Nutzleistung* általa javasolt fordítása (*‘useful output’*) melletti érvként (saját fordításban) idéz az *MWG* III/6. kötetéből (lásd Whimster: *Issues*, 195–196. old.).

22 ■ Eugen von Böhm-Bawerk: *Rechte und Verhältnisse vom Standpunkt der volkswirtschaftlichen Güterlehre*. Innsbruck, 1881. – Melleleg: ez nem nagy felfedezés, és nem kellett hozzá megvárni, hogy az *MWG*-ben megjelenjen a *Wirtschaft und Gesellschaft* és a teljes apparátusa (2013-ban), hiszen Weber

a második paragrafushoz fűzött apró betűs kiegészítésben pontosan megadja a forrást (lásd Max Weber: *Gazdaság és társadalom 1*. Ford. Erdélyi Ágnes. KJK, Bp., 1987. 86. old.)

23 ■ Whimster: *Issues*, 195. old.

24 ■ *Uo.*

25 ■ Weber: *Gazdaság és társadalom 1*, 88–89. old.

26 *Uo.* 88. old.

27 ■ A legfontosabb kifogása a *Beschaffung–production* (Whimster javaslata: *procurement*). A magyar fordítással – „előteremtés” – talán elégedettebb volna (lényegében megfelel az általa adott számagyarázatnak: „the term does cover, beyond production in the narrow sense, also all manner of activities which make available goods, services, money, or anything else useful” – lásd Whimster: *Issues*, 198. old.).

Talán az *Erwerben* → *profit-making* az 1947-es angol kiadás egyik legkevésbé szerencsés választása.²⁹ A szóhasználatot, mondja Whimster, még az sem indokolja (ami egyébként méltányolható volna), hogy az itt szereplő *Erwerben* különbözzék *A protestáns etikában* használt (és többnyire *acquisitio*nek fordított) kifejezéstől: erre a célra a *'gainful acquisition'* talán megfelelő lenne, de a *'profit-making'* túlzás, hiszen ezen a ponton Weber még be se vezette a „profit” fogalmát. – Azt nem tudom, hogy Whimster ezzel a példával is az (a) állítást kívánta-e illusztrálni; erről egyáltalán nem ejt szót.³⁰

A magyar fordítás – jó vagy rossz, mindenesetre: nem triviális – szóhasználatáról azonban tudok mesélni. Befejezésül elmesélem, hogyan született meg az *Erwerben* és származékai magyar terminológiája. Itt térek vissza Bertalan László szerepére – mulhatatlan érdemeire – a magyar *Gazdaság és társadalom* létrejöttében. Az imént azt mondtam, hogy a neve kontrollszerkesztőként szerepel a kötetben, de valójában a kontrollszerkesztői feladatnál jóval többet teljesített. Ez persze nemcsak erre a kötetre, hanem mind az ötre igaz, de éppen az első kötet esetében nem egészen pontos. A teljes igazság ugyanis az, hogy az első kötetnek tulajdonképpen nem Berta-

lan László, hanem Kis János volt a kontrollszerkesztője. – És akkor jöhet a történet (műfaját tekintve politika- és fordítástörténeti anekdota).

A *Gazdaságtörténet* 1979-es megjelenése után még évekbe telt, amíg Bertalan Lászlónak és Kertesi Gábornak (aki akkoriban a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadónál dolgozott) sikerült meggyőznie a kiadót, hogy a *Gazdaság és társadalom* – egyelőre csak az első kötet – kiadása sem jelent közvetlen veszélyt a Magyarországon létező szocializmusra. Végül megszületett a kedvező döntés, és a kiadó (ahogy a *Gazdaságtörténet* esetében) most is rám bízta a fordítást és Kis Jánosra a kontrollszerkesztést. Ám alighogy elkezdtek a munkát, a kiadó leállította, mondván, hogy „központi utasításra” Kis János neve nem jelenhet meg az „első nyilvánosságban”. Ekkor lett Bertalan László a kontrollszerkesztő: először névleg (az első kötetet – a kiadó tudtával és hallgatóságos beleegyezésével – valójában Kis János kontrollszerkesztette), ami azonban a gyakorlatban inkább azt jelentette, hogy a kötetnek két kontrollszerkesztője (ami a második fejezetet illeti, pontosabb volna úgy mondani, hogy egy kontrollszerkesztője és egy társfordítója) volt. A további kötetek esetében – ahogy egy-egy gyarapodtak Kis János más irányú

elfoglaltságai – ez úgy módosult, hogy Bertalan László már nemcsak névleg volt kontrollszerkesztő, és ez olykor azt is jelentette, hogy egy személyben testesítette meg a kontrollszerkesztőt és a társfordítót.

Az első kötet második fejezete elég nehéznek ígérkezett, ezért előlt belevágtam volna a fordításba, néhányszor összejöttünk Bertalan Lászlóval, és egyeztetettük az elképzeléseinket (ami persze leginkább azt jelentette, hogy elmondta, *ő* hogyan képzeleli). Az *Erwerben* és származékai magyar terminológiájának kialakítása-
kor mindhárman összejöttünk a Közgáz főbejáratával részút szemben (az akkori Tolbuhin körúton) egy kis sárga épületben található sörözőben. Ők ketten sokat vitatkoztak, míg végül megállapodtak, mi lesz a magyar terminológia. Én ugyan minden erőmmel azon voltam, hogy kövessem a vitát, de ebben sajnos megakadályozott az elfogyasztott sör hatása: az egész megbeszélésből másnap leginkább a söröző meglehetősen barátságosan női mosdójára emlékeztem. Bertalan Laci azonban erre is fölkeszült: írásban megkaptam a javaslatait. – Így sem volt könnyű a fordítás, de innentől kezdve legalább érteni véltem, miről beszél Weber. Csak remélni merem, hogy a magyar fordítás olvasói is így vannak ezzel.

28 ■ A magyar fordításban szereplő terminusok: *Erwerben* → szerzés/nyereségszerzés; *Erwerbstätigkeit* → szerzésre irányuló tevékenység; *wirtschaftliches Erwerben* → gazdasági szerzés/gazdasági nyereségszerzés; *marktmäßiges Erwerben* → piaci nyereségszerzés; *Erwerbsmittel* → üzleti eszközök; *Erwerbstauch* → üzleti jellegű csere; *Erwerbskredit* – üzleti hitel.

29 ■ Pedig ezt Parsons még indokol-

ja is: az első előforduláshoz adott jegyzetben elmagyarázza, hogy a szóhasználatot a *Haushalt* és az *Erwerb* Weber számára központi jelentőségű megkülönböztetése indokolja (lásd Weber: *Theory of Social and Economic Organization*. Free Press, Glencoe, 1947. 187. old., 29. jegyzet.) – Az indoklást Whimster Keith Tribe érvei nyomán nem tartja elfogadhatónak (lásd Whimster: *Issues*, 201. old.).

30 ■ A harmadik témával – a munkamegosztással, illetve a tevékenységek megosztásával foglalkozó tíz paragrafus angol fordításának bírálatával – már bevallottan nem a cikkének bevezetőjében megfogalmazott (a) és (b) állítást, hanem azt kívánja alátámasztani, hogy az 1947-es fordítás sok tekintetben Adam Smith és Marx szóhasználatát követi (lásd: Whimster: *Issues*, 202. old.). Ezért erre nem is térek ki.